

УДК 821.161.2'04+27-475.2-23"1671"

DOI: 10.18523/2618-0537.2019.2.3-9

Максимчук О. В.

КНЯЗЬ І ОТЕЦЬ: ПОСТАТЬ СВЯТОГО ВОЛОДИМИРА В РУКОПИСНІЙ ПРОПОВІДІ АНТОНІЯ РАДИВИЛОВСЬКОГО

У статті розглянуто зображення образу князя Володимира у «Словѣ на святаго... Владимира» у рукописному збірнику «Огородок Пресвятой Богородици» (1671) Антонія Радивиловського. Автор казання, визначний український проповідник XVII ст., глорифікує давньоруського князя, представляючи його небесним покровителем, або «патроном», усього українського православного люду. Володимир постає водночас і як славний, величний правитель, і як духовний «отець», до якого можна звернутися по заступництво і допомогу. Одним із центральних мотивів у проповіді є богообраність Володимира, що надає постаті святого майже месіанського виміру.

Ключові слова: святий Володимир, Біблія, українська барокова проповідь, байка, емблема.

Пієтет до князя Володимира, якого почитали святим ще з часів середньовічної Русі [див.: 15, с. 197–202], а рівно як і до історії Володимирового хрещення зростає у ранньомодерній Україні не в останню чергу у зв'язку з постанням унії, активізацією міжконфесійної полеміки та спробами зміцнити позиції православної церкви шляхом утвердження пантеону вітчизняних святих. За спостереженнями Володимира Рички, у першій половині XVII ст. зусиллями Київського митрополита Петра Могили «відбулася рішуча переорієнтація церковного й інтелектуального Києва на пошук опори в руській княжій традиції» [14, с. 34]. Саме Петро Могила доклав чимало зусиль до піднесення культу Володимира, надто після того, як у 1636 р. під руїнами Десятинної церкви було віднайдене давнє поховання чоловіка знатного роду, якого прийняли за святого Володимира [14, с. 36]. Шанобливе ставлення до рівноапостольного князя поширюється і на його останки: коли виникала небезпека

турецьких нападів, голову Володимира з почесними обносили довкола верхнього міста і замку [14, с. 37]. Тож закономірно, що українські автори XVII ст. створюють тексти, покликані прославити пам'ять великого князя, якого вважали патроном, тобто небесним заступником України.

Серед них можна назвати ім'я Антонія Радивиловського – визначного православного церковного діяча і проповідника XVII ст. Вихованець Києво-Могилянської колегії, у 1656 р. він став проповідником Києво-Печерської лаври, а орієнтовно з 1671 р. обіймав посаду лаврського намісника. Наприкінці 1683 р. чи на початку наступного року Антонія обрано настоятелем Пустинно-Микільського монастиря, де він і помер у грудні 1688 р. [8, с. 6–12 і рах.].

Антоній Радивиловський відомий насамперед як автор двох збірників проповідей «Огородок Маріи Богородици» та «В'їнець Христов», що вийшли у світ у лаврській друкарні відповідно

у 1676 та 1688 рр. Повчання Антонія належать до нового, барокового типу казань, який поширився в Україні під впливом західних, зокрема польських зразків. Такі казання вирізняються барвистим стилем, прагненням захопити й здивувати реципієнта. Проповідники переповнюють їх різноманітними прикладами зі сфери тогочасних природничих знань, історичними анекдотами, грою слів та образів, порівняннями і зближеннями несумісних понять тощо. Ці риси притаманні й гомілетичній спадщині Антонія Радивиловського. Протягом останніх років проповідницький доробок Антонія став об'єктом наукового зацікавлення багатьох українських та зарубіжних дослідників [див.: 7; 16, с. 32–42]. Серед найгрунтовніших студій, присвячених його творчості, слід назвати монографічні праці Михайла Марковського «Антоній Радивиловський, південноруський проповідник XVII ст.» (1894) і Володимира Крекотня «Оповідання Антонія Радивиловського: з історії української новелістики XVII ст.» (1983), що містять детальний аналіз художньої мови, образності та стилю українського казної [8; 5]. Нещодавно побачило світ комплексне дослідження світоглядно-ідейних констант у проповідях Антонія, здійснене Володимиром Співаком у монографії «Філософські погляди Антонія Радивиловського в контексті української духовної культури XVII ст.» (2018) [16].

Окрім друкованих книг до нашого часу також збереглися прижиттєві рукописні збірники проповідей Антонія Радивиловського – «Огородок Пресвятої Богородиці» (у двох томах, датований 1671 р.) та «Вънец Христов» (створений у період між 1676 і 1683 рр. [8, с. 10 I рах.]). Отже, ці рукописні пам'ятки хронологічно передують однойменним друкованим виданням. Нині вони зберігаються у фонді Пустинно-Микільського монастиря Інституту рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (фонд 308, од. зб. 560 П, I–II).

Варто зазначити, що за змістом рукописні та однойменні друковані книги між собою різняться. При підготовці до друку деякі проповіді з рукописних збірників було вилучено, інші, нові, – додано, частина казань із рукописного «Огородка» увійшла до друкованого «Вінця» тощо [див.: 8, с. 2–10 II рах.]. Окрім того, часто текст того самого казання у друкованому варіанті було змінено – автор допрацьовував його стилістично та композиційно, вставляв чи, навпаки, прибирав приклади, екзегетичні тлумачення тощо. Усі

проповіді написано староукраїнською літературною мовою.

Частину рукописних проповідей Антонія Радивиловського, які не потрапили до його друкованих збірників, опублікував пізніше, вже наприкінці XIX ст., М. Марковський [8, с. 1–70 II рах.]. Серед решти текстів, що так і не побачили світ у друкованому форматі, – проповідь на день пам'яті князя Володимира Святославовича (15 липня за Юліанським календарем) із другого тому рукописного «Огородка». «Слово на святого равноапостольного князя Володимира, російського» (далі – «Слово») – єдине казання з рукописних збірників Антонія, присвячене давньоруському князю. Друкований «Огородок» містить дві інші проповіді на честь Володимира, відмінні від рукописної. Очевидно, автор не задовольнився уже написаним казанням і підготував для лаврського видання інші тексти.

Неопубліковане рукописне «Слово» залишилося поза увагою широкого дослідницького загалу. Стаття є спробою актуалізувати інтерес до цієї проповіді Антонія Радивиловського у сучасному літературознавстві, розглянувши деякі з основних образних домінант тексту казання, які характеризують постать рівноапостольного князя.

«Слово» займає понад сім сторінок писаного тексту по тридцять рядків на кожній. Воно, на відміну од проповідей із друкованого «Огородка», не містить такого структурного компонента, як мотто, тобто цитати зі Святого Письма на початку казання, що репрезентує його головну ідею. Архієпископ Ігор (Ісиченко), аналізуючи одне з пасійних казань Антонія, звертає увагу на те, що використана у проповіді біблійна цитата, яка слугує за мотто, далі ще кілька разів повторюється у тексті, тим самим «формує її внутрішній ритм і посилено акцентуючи головну концепцію проповідника» [4, с. 60]. Можна помітити, що в Антонія Радивиловського мотто зазвичай тісно пов'язане з ексордіумом – вступною частиною проповіді, у якій автор пояснює біблійний стих і підводить реципієнтів до нарації, тобто основної частини казання. Натомість рукописна проповідь на святого Володимира, у якій немає мотто, починається такими словами з ексордіума: «Выславуючи Церков, матка наша, в гимнах так великого в Російской землі монарху святого равноапостольного Владимира, братіє возлюбленніи, якобы чтось дивнаго в нем усмотривши, пытает: Кто ты постави князя?.. Тилко

сам Христос Спаситель»¹ [13, арк. 202]. Здається, що тут проповідник говорить про величання Володимира у церковних гімнах, імовірно, маючи на увазі цитату з певного богослужбового тексту². Натомість помітка на берегах сторінки навпроти початкових рядків ексордіума вказує на ще одне – біблійне джерело запозичення, відсилаючи до другого розділу книги Вихід. У ньому розповідається про юність Мойсея при дворі фараона та втечу до краю мідіян. Мойсей заступився за ізраїльтянина, над яким знущався єгиптянин, і убив кривдника. Тоді наступного дня один із євреїв дорікнув Мойсею: «Кто ты постави князя и судію над нами?» (Вих. 2:14, наведено за Острозькою Біблією). Як бачимо, у проповіді на святого Володимира автор цілком змінює конотацію цих слів. Вони виражають не іронію, не докір, а здивування і захоплення великим можновладцем, якого, на думку проповідника, сам Бог обрав за хрестителя і просвітителя Русі. Таке саме риторичне запитання повторюється у вступі двічі, а пізніше – і в основній частині проповіді. Повторення цитати та її розміщення на самому початку «Слова» дає змогу припустити, що мотив богообраності Володимира є одним із домінуючих у рукописній проповіді Антонія Радивилівського. Ймовірно, саме цей стих із другого розділу книги Вихід міг би бути використаний і як мотто до проповіді.

Схожі мотиви обраності князя, зокрема поміж його братами, можна побачити у другій із друкованих проповідей Антонія Радивилівського, присвячених Володимирі, що увійшли до складу лаврського видання «Огородка» 1676 року³.

¹ Тут і далі при цитуванні розкриваємо титла, спрощуємо орфографію та унормовуємо розділові знаки.

² На жаль, нам не вдалося виявити текст, на який, схоже, покликається Антоній. Утім, мотив поставлення на князя Господньою волею таки трапляється у службі на святого Володимира. Приміром, у стихирах зі служби на «Преставленіє святого... князя Владимера», вміщеної в київському Анфологоні (1619), читаємо: «И царствует Христос Бог, обратив его яко Павла прежде, и поставив князя вѣрнаго на земли своей» [1, с. 1029].

³ За мотто до другої проповіді на святого Володимира з друкованого «Огородка» править стих 13:14 із I книги Царств (I Самуїла): «Обрѣте Господь челоуѣка по сердцу своему, и повелѣ ему властелину быти над людьми его» [12, с. 241]. Відповідно, думка про те, що Володимир є саме таким володарем, обрідним і вполюбаним Богом, розвивається протягом усього тексту проповіді. В. Співак вважає, що на казанні могли позначитися впливи кальвіністської доктрини про передвизначення [16, с. 163]. Якщо деякі пасажі з друкованої проповіді все ж дають підстави для такого твердження, то в «Слові» з рукописного збірника мотив богообраності, здається, не виходить поза меж православної доктрини: Володимир обраний тому, що він був слухняний Божій волі.

Показово, що ця друкована проповідь містить два фрагменти, запозичені з рукописного казання Антонія, а саме: вислів Аврелія Августина про чудні діла правдивої віри та переказ байки Езопа про паву та гаву (у друкованому казанні її дещо розширено і додано новий кінець байки [12, с. 248, див. також 5, с. 361]). Отже, створюючи своє друге слово на святого Володимира для друкованої книги, Антоній Радивилівський послуговується рукописним претекстом, запозичуючи з нього необхідні змістові компоненти. Утім, обидва казання є окремими цілісними текстами, тож стверджувати, що це дві версії тієї самої проповіді, не випадає.

Володимир Кречотень вказує на те, що байку про паву та гаву (в Антонія Радивилівського – фабулу «о паву и о кавѣ»), як і решту байок Езопа, проповідник запозичив із їхнього латиномовного перекладу, зробленого німецьким гуманістом-лютеранином XVI ст. Йоахимом Камерарієм (Камераріусом) Старшим [5, с. 73]. Якщо порівняти її виклад у виданні Камерарія⁴ [18, с. 35] та у рукописному «Слові», присвяченому Володимирові, то стає очевидним, що Антоній не відходить далеко від латинського тексту і майже дослівно його переказує. Зміст байки такий: птахи зібралися, щоб обрати собі царя. Спершу вони хотіли віддати перевагу павичу, який вихвалявся перед ними своїм розкішним пір'ям, але слово узяла гаву і запитала, що павич збирається робити, якщо на них нападе орел. Птахи зрозуміли, що краса пір'я не допоможе павичу оборонити їх від ворогів і скасували свій попередній вибір. Антоній, слідом за Камерарієм, наголошує: обирати собі володаря треба, зважаючи не на зовнішню пишноту чи блиск, а на внутрішні чесноти: «...В обераню князя, в обераню старшаго, не так окраса тѣла, яко цнота, побожностъ, и мудростъ, усмотревана быти повинна. Святий Владимире, власне такого ты нам Бог постави князя, который былесь цнотами, побожностю, и мудростю залиценый Богу» [13, арк. 205]. Отже, як бачимо, вибір Господа, на думку Антонія, впав на князя Володимира не випадково. Саме завдяки своїм чеснотам князь стає не лише хрестителем і просвітителем Русі, а й справжнім духовним отцем та патроном свого народу.

Ярослав Затилюк зазначає, що вже у XIII ст. на тогочасних українських землях Володимирове

⁴ Байки у викладі Камерарія неодноразово перевидувалися. Ймовірно, Антоній міг користуватися одним із цих видань.

хрещення почало сприйматися як початок «“православного народу”», а відповідно князь Володимир проголошувався його батьком» [3, с. 72]. Тому не дивно, що метафора Володимира як духовного отця православної Русі трапляється в богослужбових текстах. Приміром, у стихирах «на хвалитех» зі служби Володимиру, вміщених у київському Анфологіоні (1619), а також у його пізніших перевиданнях, князя названо преблаженим отцем і вчителем [1, с. 1034]. У службі з київської Мінеї 1680 р. Володимир іменується «отец духовно, царь же чувственно» [9, арк. 93 зв.]. Ця дихотомія отця і володаря, духовного наставника і світського правителя відображена і в рукописній проповіді Антонія. Нагадаємо, вона починається запитанням: «Хто ты постави на князя?». В основній частині «Слова» Антоній звеличує Володимира як правителя благородного роду: «...Леч нашего князя... не от гноища, але з дому монархов избравши посади со князи» [13, арк. 204]. Вельможне походження Володимира, очевидно, мало засвідчити реципієнтам проповіді законність і верховенство влади славного князя, і колишньої – за часів хрещення Русі, і теперішньої – як небесного покровителя руської землі. Антоній апелює навіть до такого неодмінного атрибута шляхетського роду, як герб: «Але ты наш крещенный отче, на шатъ своей чтось мѣл за взоры? Что за гербы? Не лѣлѣе, не взоры, не орлы, але самого Христа Спасителя» [13, арк. 204 зв.]. Обігруючи ім'я Володимира, проповідник стверджує, явно використовуючи гіперболу, що «Владимир владнул миром так, же поработаша ему вси царіе земстіе» [13, арк. 203 зв.] (це парафраз стиха Пс. 71(72):11). Слава Володимира була такою значною, що «всѣ чотыри части свѣта перед ним дрижали» [13, арк. 203 зв.]; це не Володимир шукав мудрості серед іноплеменників, обираючи віру, це вони «шукали його обличья»: «Возыскаша туркове, татаре, ормяне, рымляне и прочіи языци... Тылько еден народ греческій так был щасливым, же ты поэсыскавши, подал российстей землѣ за патрона» [13, арк. 204]. Показово, що проповідник творчо інтерпретує легенду про обрання віри Володимиром, додаючи до переліку його співрозмовників вірмен, турків і татар (тоді як за «Повістю временних літ» він спілкувався із волзькими булгарами-мусульманами)⁵. Але, будучи славним і грізним

князем, до свого люду, звісно після охрещення, Володимир виявляв «щодробливість» і «ласкавість», мов батько до своїх дітей. Саме тому Антоній так говорить про хрестителя Русі: «Святый равноапостолне Владимире, поневаж ты Бог дал російскому народу за князя и за отца, атож в день успенія твоего выхваляем тя jako рабы господина своего и князя, jako сынове отца» [13, арк. 205 – арк. 205 зв.]. Більше того, Антоній навіть порівнює звертання вірних до Володимира з молитвою «Отче наш», проводячи тим самим паралелі між Отцем небесним і Володимиром – духовним, «хресним» отцем нащадків давніх русичів: «...Абысмо jako до неба волаем: Отче наш, иже еси на небесех, так тут на земли мѣючи патрона, мовили: Отче наш, иже еси на земли, не раждающей, анѣ откупающей, але крещенный» [13, арк. 205]. Як бачимо, глорифікуючи князя, проповідник не лише вихваляє його як потужного володаря, а й наділяє його майже небесною величчю. Недарма у своєму рукописному «Слові» Антоній Радивиловський характеризує Володимира словами з 44-го псалма (Пс. 44(45):8), який у християнській традиції часто витлумачується месіаністично⁶: «Возлюбил еси правду и возненавидѣ беззаконіе; сего ради помаза тя Бог елеом радости паче причастник твоих» [13, арк. 203 зв.]. Далі проповідник, розвиваючи тему помазання запашним миром, перефразовує Пісню пісень (Пісн. 1:3): «Не иным елеом, тылько тым, о котором споминает облюбеница мовячи: Миро изліянно имя ему» [13, арк. 203 зв.]. З одного боку, схожі конотації можна побачити в стихирі на літії зі служби, надрукованої у деяких львівських і новгород-сіверському виданнях Анфологіону, із якими міг бути ознайомлений Антоній: «Днесь восія благочестиваго князя Владимира память, jako миро изліянное» [2, арк. 571]. З іншого боку, у християнській екзегетичній традиції піснеспіваний наречений, чие ім'я уподібнене до запашного мира, часто асоціюється з Ісусом, тому використання цієї цитати у стосунку до князя Володимира ще більше посилює месіанську інтерпретацію його образу. Отже, Володимир у казанні постає фігурою надзвичайного масштабу, що має не просто апостольські, а й навіть месіанські риси⁷.

Володимира, перед яким запобігали сусідні народи, то в друкованому тексті акцент зроблено саме на мотиві навернення князя.

⁶ Див., наприклад, тлумачення на 44 (45) псалом святого Августина [20].

⁷ В. Співак, аналізуючи те, як образ князя представлено в проповідях із друкованого «Огородка», доходить схожих

⁵ Перше слово на святого Володимира з друкованого «Огородка» теж містить згадку про вибір князем віри на основі свідчень послів [12, с. 234]. Однак якщо у рукописній проповіді ця історія мала засвідчити великий авторитет

Особлива сила, експресія викладу, сміливість у доборі епітетів і порівнянь поєднується в Антонія Радивилівського із любов'ю до візуального образу⁸, що, втім, характерно для письменників барокової доби, позначеної «превалюванням живопису в системі мистецтва» [10, с. 24]. Зорова рецепція часто відіграє важливу роль у сприйнятті текстів цього періоду; тому, наприклад, як стверджує Олена Курганова, «сполучення книжкової графіки із поетичним текстом» використовується як «універсальний засіб художнього вираження українських кирилических видань XVI – першої половини XVIII ст.» [6, с. 48]. На прикладі проповідей Антонія Радивилівського можна простежити зв'язок змісту тексту із його оформленням. Книги Антонія, як рукописні, так і друковані, багато ілюстровані; гравюри, що ними прикрашені лаврські видання «Огородка» і «В'їнця», «тісно пов'язані з темами, які розкриваються у проповідях» [21, р. 33–34].

Окрім того, Антоній Радивилівський неодноразово відсилає у своїх текстах до певного зображення, щоб виразити власну оповідь. Подібний приклад ми знаходимо і в рукописному «Слові». Вихваляючи Володимира як того, хто навчив новій вірі свій люд, Антоній подає детальний опис алегоричних персонажів, які мали би символізувати християнську віру. Виразна емблематичність цього фрагменту наводить на думку, що Антоній справді має на увазі певне графічне зображення. Джерелом його натхнення, скоріш за все, є емблема, що позначає чесноту віри, зі збірки «Emblemata» італійського

висновків: «Сам Володимир набуває характерних месіанських рис та порівнюється проповідником з царем Давидом, Олександром Македонським та Самим Христом» [16, с. 165]. Справді, наприклад, у першій із друкованих проповідей на святого Володимира йдеться про те, що його хрещення подібне до хрещення Ісуса в річці Йордан: «Коли яко вийшов з банї крещенія, зараз до него Христос Спаситель певне рекл: Сын мой еси ты Владимире, аз днесь родих тя» [12, с. 237]. Отже, месіанські конотації можна знайти і в рукописному, і в друкованому текстах Антонія Радивилівського, що присвячені київському князеві.

⁸ На візуальний вимір образності у проповідях Антонія Радивилівського звертає увагу Марія Грація Бартоліні, пов'язуючи його художні й стилістичні преференції з впливами єзуїтських медитативних практик [21, р. 33–34], адже представники української гомілетичної традиції доби Бароко, очевидно, були ознайомлені з працями визначних єзуїтів – теоретиків споглядальної духовності. Як безпосередні покликання на авторів-єзуїтів (Ніколаса Коссена та Гайнріха Енгельграве), так і алюзії на ігнатіанську понятійну схему єдності трьох сил душі – пам'яті, розуміння та волі [21, с. 34] свідчать про те, що духовна спадщина товариства Ісуса не була чужою для Антонія Радивилівського.

гуманіста Джованні Андреа Альчато (Альціатуса) [19, с. 12]. Книга Альчато, якого називали «батьком емблематики», поклала початок появі у ранньомодерній Європі численних емблематичних збірок [17, с. 165]. Видана уперше в 1531 р., протягом наступних століть вона витримала десятки перевидань, що ілюструвалися різними граверами, а тому зображення в них могли дещо різнитися, хоч у цілому відповідали віршованим поясненням під ними⁹. Опис емблеми в Антонія Радивилівського є прозовим переказом латинських віршів під гравюрою зі збірки Альчато: «В'їршописцы, хотячи през подобенство показати в'їру, малюют гонор, покритый шарлатною сукнею, которого правой рукой дотикается правда, впосродку любов чистая, над которой скронями рожа з написом: Діонес пієнкн'їшя над Куп'їдина» [13, арк. 203]. Тут само Антоній пропонує альтернативу цьому емблематичному зображенню, пов'язану з центральною постаттю його «Слова»: «Кто з поетов вымышляючи маліювал гонор, прибранный в шарлатную сукню; але мы за знак в'їри всему народови російскому намаліювати можем святого равноапостолнаго Владимире, прибранныя, яко в шарлат, в т'їло и кров Христа Спасителя; которого десници не змышлена правда нехай дотыкает, але истинная правда Христос Сын Божій, а посродку дати милость Божію и ближняго, а над скронем ея м'їсто рожи намаліювати Пресвятую Богородицу з таким написом: Святыи Владимир красен доброту паче вс'їх сынов человеческих» [13, арк. 203]. Останні слова відсилають реципієнтів до того-таки 44-го псалма (Пс. 44(45):3), а отже, знову виразнюють мотив месіанської величії рівноапостольного князя.

Підсумовуючи, можна зазначити, що рукописне «Слово», присвячене святому Володимиру, – недостатньо досліджений оригінальний текст Антонія Радивилівського, що відображає риси, характерні для творчої манери автора: сміливі аналогії, приклади із західних латиномовних текстів, емблематичність письма. За джерело образності для Антонія, окрім літописної оповіді, правлять як книги Святого Письма, так і богослужбова література. Володимир у «Слові» постає Божим обранцем, разом грізним князем та духовним отцем, а отже і небесним патроном, тобто заступником свого народу.

⁹ Можливість порівняти гравюри у виданнях «Emblemata» різних років надає електронний ресурс *Alciato* (<http://www.emblems.arts.gla.ac.uk/alciato/index.php>).

Список літератури

1. Анфологон. Київ : Друкарня Києво-Печерської лаври, 1619. [16], 1048 с. URL: <http://old.stsl.ru/manuscripts/staropechatnye-knigi/982>.
2. Анфологон. Львів : Друкарня братства, 1643. [8], 713 арк.
3. Затилюк Я. «Перепрочитання історії» хрещення Русі князем Володимиром в історичній культурі ранньомодерної України. *Україна в Центральній-Східній Європі*. Вип. 14. Київ : Інститут історії України, 2014. С. 36–56.
4. Ісиченко Ігор, архієпископ. Конотатійна перспектива свангельського тексту в пасійних проповідях Антонія Радивилівського. *Слово і Час*. 2017. № 2. С. 54–68.
5. Кречотень В. І. Оповідання Антонія Радивилівського: з історії української новелістики XVII ст. Київ : Наукова думка, 1983. 405, [3] с.
6. Курганова О. Вербалізація іконописних образів у віршах з українських кирилических стародруків. *Рукописна та книжкова спадщина України*. 2017. Вип. 21. С. 48–60.
7. Левченко-Комісаренко Т. Життєвий шлях і творчий доробок Антонія Радивилівського. *Слово і час*. 2016. № 9. С. 79–91. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sich_2016_9_10.
8. Марковський М. Антоний Радивилівский, южно-русский проповедник XVII в. Неизданные проповеди Антония Радивилівського. Киев : Тип. Имп. ун-та св. Владимира, 1894. 187, 86 с.
9. Мініа общая. Київ : Друкарня Києво-Печерської лаври, 1680. [11], 508, [11] арк.
10. Наливайко Д. Теорія літератури й компаративістика. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. 347 с.
11. Петров Н. И. Описание рукописных собраний, находящихся в городе Киеве. Вип. 2. Москва : Университетская типография, 1896. [4], 294 с.
12. Радивилівський Антоній. Огородок Марії Богородици. Київ : Друкарня Києво-Печерської лаври, 1676. [28], 1128, [3] с.
13. Радивилівський Антоній. Огородок Пресвятої Богородици: рукопис. Кн. 2. Інститут рукопису НБУВ, ф. 308, од. зб. П 560, I/2. 1032 арк.
14. Ричка В. М. Пригадування Русі (осмислення спадщини св. Володимира в українській суспільно-політичній думці XVII ст.). *Український історичний журнал*. 2012. № 1. С. 29–45. URL: http://resource.history.org.ua/publ/journal_2012_1_29.
15. Славнітський М. Канонізація св. князя Володимира і служби йому по пам'ятниках XIII–XVII століть. *Странник*. 1888. Май–август. С. 197–237.
16. Співак В. Філософські погляди Антонія Радивилівського в контексті української духовної культури XVII ст. Чернівці : Scriptorium, 2018. 327, [1] с.
17. Ушкалов Л. Україна і Європа: нариси з історії літератури та філософії. Харків : Майдан, 2016. 315, [1] с.
18. Aesopus. Fabellae Aesopicae. Lipsiae [Leipzig] : Frommanus, 1689. [8], 179, [5] p. URL: [https://gdz.sub.uni-goettingen.de/id/PPN73653427X?tidy={%22pages%22:\[5\],%22panX%22:0.471,%22panY%22:0.827,%22view%22:%22info%22,%22zom%22:0.506%22}](https://gdz.sub.uni-goettingen.de/id/PPN73653427X?tidy={%22pages%22:[5],%22panX%22:0.471,%22panY%22:0.827,%22view%22:%22info%22,%22zom%22:0.506%22}).
19. Alciati A. Emblemata. Lugduni [Lyon]: Gulielmus Rouillius, 1548. 164, [4] p. URL: <https://archive.org/details/emblemataandreae00alicia/page/n1>.
20. Augustine of Hippo. Exposition on Psalm 45. URL: <http://www.newadvent.org/fathers/1801045.htm>.
21. Bartolini M. G. Judging a book by its cover: Meditation, memory, and invention in seventeenth-century Ukrainian title pages. *Canadian Slavonic Papers*. 2017. No. 59. P. 21–55.

References

- Aesopus. (1689). *Fabellae Aesopicae*. Lipsiae [Leipzig]: Frommanus. Retrieved from [https://gdz.sub.uni-goettingen.de/id/PPN73653427X?tidy={%22pages%22:\[5\],%22panX%22:0.471,%22panY%22:0.827,%22view%22:%22info%22,%22zom%22:0.506%22}](https://gdz.sub.uni-goettingen.de/id/PPN73653427X?tidy={%22pages%22:[5],%22panX%22:0.471,%22panY%22:0.827,%22view%22:%22info%22,%22zom%22:0.506%22}).
- Alciati, A. (1548). *Emblemata*. Lugduni [Lyon]: Gulielmus Rouillius. Retrieved from <https://archive.org/details/emblemataandreae00alicia/page/n1>.
- Anfolohion. (1619). Kyiv: Drukarnia Kyievo-Pecherskoi lavry. Retrieved from <http://old.stsl.ru/manuscripts/staropechatnye-knigi/982> [in Ukrainian].
- Anfolohion. (1643). Lviv: Drukarnia bratstva [in Ukrainian].
- Augustine of Hippo. *Exposition on Psalm 45*. Retrieved from <http://www.newadvent.org/fathers/1801045.htm>.
- Bartolini, M. G. (2017). Judging a book by its cover: Meditation, memory, and invention in seventeenth-century Ukrainian title pages. *Canadian Slavonic Papers*, 59, 21–55.
- Isichenko, Ihor, arkhiepyskop. (2017). Konotatsiina perspektyva yevanhelskoho tekstu v pasiinykh propovidiakh Antoniiia Radyvylovskoho. *Slovo i Chas*, 2, 54–68 [in Ukrainian].
- Krekoten, V. I. (1983). *Opovidannia Antonia Radyvylovskoho: z istorii ukrainskoi novelistyky XVII st.* Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Kurhanova, O. (2017). Verbalizatsiia ikonopysnykh obraziv u virshakh z ukrainskykh kyrylychnykh starodrukiv. *Rukopysna ta knyzhкова spadshchyna Ukrainy*, 21, 48–60 [in Ukrainian].
- Levchenko-Komisarenko, T. (2016). Zhyttievyi shliakh i tvorchiy dorobok Antoniiia Radyvylovskoho. *Slovo i chas*, 9, 79–91. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/sich_2016_9_10 [in Ukrainian].
- Markovskiy, M. (1894). *Antonii Radivilovskii, yuzhno-russkii propovednik XVII v. Neizdannyye propovedi Antoniiia Radivilovskogo*. Kiev: Tip. Imp. un-ta sv. Vladimira [in Russian].
- Mynia obshchaia. (1680). Kyiv: Drukarnia Kyievo-Pecherskoi lavry.
- Nalyvaiko, D. (2006). *Teoriia literatury i komparatyvistyka*. Kyiv: Vyd. dim "Kyievo-Mohylianska akademiia" [in Ukrainian].
- Petrov, N. Y. (1896). *Opisanie rukopisnykh sobranii, nakhodiasichikhsia v gorode Kieve* (Vyp. 2). Moskva: Universitetskaiia tipohrafiia [in Russian].
- Radyvylovskiy, Antonii. (1676). *Ohorodok Marii Bohorodytsy*. Kyiv: Drukarnia Kyievo-Pecherskoi lavry.
- Radyvylovskiy, Antonii. *Ohorodok Presvatoi Bohorodytsy: rukopys*. Kn. 2. Instytut rukopysu NBUV, f. 308, od. zb. 560 P, I/2.
- Rychka, V. M. (2012). Pryhaduvannia Rusi (osmyslennia spadshchyny sv. Volodymyra v ukrainskii suspilno-politychnii dumtsi XVII st.). *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, 1, 29–45. Retrieved from http://resource.history.org.ua/publ/journal_2012_1_29 [in Ukrainian].
- Slavnitskii, M. (1888). Kanonyzatsiia sv. kniazia Vladimira i sluzhby iemu po pamiatnikam XIII–XVII vekov. *Strannyk*, mai–avgust [in Russian].
- Spivak, V. (2018). *Filosofski pohliady Antoniiia Radyvylovskoho v konteksti ukrainskoi dukhovnoi kultury XVII st.* Chernihiv: Scriptorium [in Ukrainian].
- Ushkalov, L. (2016). *Ukraina i Yevropa: narysy z istorii literatury ta filosofii*. Kharkiv: Mайдан [in Ukrainian].
- Zatyliuk, Ya. (2014). "Pereprochytannia istorii" khreshchennia Rusi kniazem Volodymyrom v istorychnii kulturi rannomodernoi Ukrainy. *Ukraina v Tsentralno-Skhidnii Yevropi*, 14, 36–56 [in Ukrainian].

O. Maksymchuk

**PRINCE AND FATHER:
THE FIGURE OF ST. VOLODYMYR
IN ANTONII RADYVYLOVSKYI'S
MANUSCRIPT SERMON**

Prominent 17th-century Ukrainian preacher Antonii Radyvylovskiy dedicated three of his sermons to St. Volodymyr, who is regarded as the baptistiser of Rus'. The article considers one of his sermons, an unpublished text on St. Volodymyr from Antonii's Garden (Ohorodok) of the Most Blessed Theotokos manuscript (1671). The thematic and imagery level of the Slovo (i. e., homily) is the focus of the research. The author presents St. Volodymyr as a powerful ruler who has been chosen to enlighten and protect his people by God's will. Antonii uses biblical quotations and allusions (from the Psalms, the Song of Songs, and so on) to describe the glory of the prince, proclaiming him the celestial patron of all Orthodox Christians living in the land of the Rus'. Moreover, the Ukrainian preacher endows the prince with almost messianic greatness. At the same time, St. Volodymyr is proclaimed to be a "spiritual" father and a godfather for his people. After the conversion to Christianity, he becomes kind and generous, like a true parent for his children. This metaphor correlates with passages from liturgical texts on St. Volodymyr, likely known by Antonii Radyvylovskiy. Praising the virtues of the prince, Antonii refers to different Western sources, such as Aesop's fables, translated by Joachim Camerarius, and Andrea Alciato's emblematic book. In the sermon, the verbal depiction of the emblem of the virtue of Faith demonstrates the image-oriented character of Antonii's preaching, which is not uncommon for Baroque literature in Ukraine. To sum up, the unpublished sermon on St. Volodymyr from Antonii Radyvylovskiy's manuscript creates a portrait of a virtuous and an equal-to-the-apostles prince who is the patron and father of all Orthodox Ukrainians.

Keywords: St. Volodymyr, Bible, Ukrainian Baroque sermon, fable, emblem.

Матеріал надійшов 11.07.2019